

Наведена система резервів економії матеріальних ресурсів в більшій мірі відповідає вимогам комплексного підходу до вирішення проблеми ефективного матеріаловикористання.

Отже, запропонована така класифікація джерел і факторів у подальшому може бути використана при формуванні системи показників і нормативів матеріаловикористання і покладена в основу планування та стимулювання ефективного використання матеріальних ресурсів.

Література

1. Айрапетова А. Г. Формирование системы ресурсосбережения: теоретико-методологические аспекты / А. Г. Айрапетова. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2004. – 345 с.
2. Ильшева Н. Н. Финансовое положение и эффективность использования ресурсов предприятия : [монография] / Н. Н. Ильшева. – М.: ЮНИТИ, 2009. – 198 с.
3. Каменик Л. Л. Комплексное регулирование материальных ресурсов : [монография] / Л. Л. Каменик. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2005. – 290 с.
4. Комаров М. А. Ресурсный потенциал экономического роста / М. А. Комаров. – М.: Изд. дом «Путь России», 2002. – 568 с.
5. Локшин Э. Ю. Вопросы экономии материальных ресурсов в промышленности СССР / Э. Ю. Локшин. – М.: Госкомиздат, 1960. – 365 с.
6. Шафранова Г.О. Аналіз фінансової звітності / Г.О.Шафранова // Баланс. – 2000. – № 30, 31, 43.
7. Chernenko A. F. Financial situation and enterprise resource use efficiency: monograph / A. F. Chernenko. – М.: Finance and statistics, 2009. – 207 p.
8. Тимофеев В.О. Визначення факторів і напрямів оцінки функціонування господарського механізму промислових підприємств / В.О. Тимофеев, Ю.В. Овсяченко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: Проблеми теорії та практики. – 2008. – № 3 (3). – с. 136–145.

Надійшла 16.08.2011

УДК 331.522.4.009.12

О. П. ПОДРА

Хмельницький національний університет

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Обґрунтовано необхідність формування та розвитку людського капіталу як детермінанти національної конкурентоспроможності, проведено аналіз основних показників оцінки рівня та умов його відтворення. Визначено значення розвитку людського капіталу для виходу з економічної кризи та подолання її наслідків

This article represents necessity of human capital formation and development as a major factor of national competitiveness, analysis of main indicators of level evaluation and development conditions of human capital is conducted. The necessity of human capital development for overcoming economic crisis and its consequences is defined

Ключові слова: людський капітал, конкурентоспроможність, людський розвиток, індекс людського розвитку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах глобалізації світогосподарських процесів та посилення міжнародної конкуренції особливої актуальності набуває людський капітал, який виступає детермінантою економічного зростання та забезпечення високої конкурентоспроможності держави. Конкурентоспроможність визначається здатністю країни конкурувати з іншими економічними системами та утримувати стійкі позиції на світових ринках, вирішувати проблеми соціально-економічного характеру та забезпечувати високий рівень якості життя населення, товарів і послуг на основі постійного підвищення продуктивності праці та інноваційних змін. Важливою умовою економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки в інформаційну епоху виступає створення, накопичення та ефективне використання людського капіталу, який на відміну від природних та фінансових ресурсів є невичерпним, і в ході здійснення інвестицій примножується та забезпечує додаткові ефекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конкурентоспроможності національної економіки досліджені у працях М. Портера, В. Гейця, Я. Близнюк, М. Згуровського. Дослідження людського капіталу як складової конкурентоспроможності та економічного зростання здійснили фундатори сучасної теорії людського капіталу: Т. Шульц і Г. Беккер, а також Б. Вейсброт, Дж. Мінсер, Д. Хансен, Дж. Кендрик та інші. Необхідно зазначити, що дослідженню концепції людського капіталу значну увагу приділяють вітчизняні вчені, серед яких О. Грішнова, В. Антонюк, Л. Семів, С. Вовканич, В. Куценко, У. Садова, М. Ніколайчук, Г. Євтушенко та інші. Однак, динамічні зміни механізму розвитку людського капіталу вимагають здійснення подальшого дослідження із врахуванням новітніх умов становлення інформаційного суспільства.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на наявні наукові здобутки теорії людського капіталу, висвітлення проблем його формування, розвитку, нагромадження та відтворення в умовах впливу світової фінансової кризи залишається недостатньо вивченим. Актуальною залишається розробка шляхів підвищення національної конкурентоспроможності на основі розвитку людського капіталу, особливого інтелектуального потенціалу – найдорожчого капіталу постіндустріального суспільства.

Постановка задачі. З огляду на існуючі невирішені частини даної наукової проблеми, необхідно дослідити вагомість людського капіталу у системі визначення національної конкурентоспроможності та економічного зростання, встановити необхідність його розвитку та нагромадження для виходу з економічної кризи, подолання її наслідків.

Основний матеріал дослідження. Становлення постіндустріальної економічної системи пов'язане із збільшенням обсягів національного людського капіталу, інформаційних технологій та інноваційного розвитку. Однак, вплив світової фінансової кризи негативно позначився на рівні конкурентоспроможності вітчизняної економіки і людського капіталу зокрема. Скорочення обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій призвело до зменшення попиту на експортну продукцію та спричинило девальвацію національної валюти, послаблення стабільності фінансової системи, скорочення масштабів виробництва і споживчого попиту. Всі ці чинники негативно впливають на конкурентоспроможність національної економіки, яка визначає її продуктивність, а отже рівень добробуту, норму прибутку та інвестицій [1, с. 7-8], і як наслідок на обсяги інвестування людського капіталу, оскільки рівень його розвитку і нагромадження залежить від економічного становища держави, високий дохід забезпечує додаткові вкладення в освіту та покращення фізіологічного стану, що, в свою чергу, призводить до ефективнішої реалізації людського капіталу в економічній діяльності, а отже, до зростання економіки та підвищення рівня зайнятості.

Таким чином, для виходу з економічної кризи, покращення добробуту громадян, та збільшення інвестицій в людський капітал, необхідні умови для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. За даними "Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2010-2011" (Global Competitiveness Report), опублікованого Всесвітнім економічним форумом, оцінка рейтингу конкурентоспроможності економіки України серед 139 країн знизилась на 7 позицій порівняно із попереднім роком. Країна посіла 89 місце у глобальному рейтингу з індексом 3,9, який нижче середньосвітового 4,18, що, в першу чергу, викликано негативними наслідками світової фінансової кризи та погіршенням позицій за 9 з 12 складових індексу [2, с. 334]. Україну випередили Естонія (4,61), Чехія (4,57), Польща (4,51), Литва (4,38), Російська Федерація (4,24). Очолує рейтинг Швейцарія (5,63), головною перевагою якої є висока здатність до інновацій та висока бізнесова культура. Другу позицію зайняла Швеція (5,56), найбільшою перевагою якої є ефективні та прозорі суспільні інститути [2]. США продовжують своє падіння, опинившись на 4-му місці через проблеми, які спостерігаються вже два роки внаслідок зростання макроекономічних дисбалансів, пов'язаних зі значним рівнем бюджетного дефіциту (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності за 2010-2011 рр.

Рейтинг країн за ІГК	Україна	Зміна позиції	Швейцарія	Швеція	США	Польща	Грузія
Місце країн за ІГК	89	-7	1	2	4	39	93
Значення ІГК	3,9	-0,05	5,63	5,56	4,9	4,51	3,8
Складові ІГК							
1 група: Інститути	134	-14	7	2	40	54	69
2 група: Інфраструктура	68	+10	6	10	15	72	73
3 група: Макроекономічна стабільність	132	-26	5	14	87	61	130
4 група: Охорона здоров'я та початкова освіта	66	+2	7	18	42	39	73
5 група: Вища та професійна освіта	46	0	4	2	9	26	90
6 група: Ефективність товарних ринків	129	-20	4	5	26	45	64
7 група: Ефективність ринку праці	54	-5	2	18	4	53	31
8 група: Розвиненість фінансового ринку	119	-13	8	13	31	32	108
9 група: Технологічна готовність	83	-3	7	1	17	47	98
10 група: Обсяг ринку	38	-9	36	34	1	21	107
11 група: Конкурентоспроможність бізнесу	100	-9	4	2	8	50	111
12 група: Інновативність	63	-1	2	5	1	54	125

Ситуація з інституційним розвитком була найгіршою. За цим показником Україна опинилась майже наприкінці рейтингу 134 із 139. Другим найгіршим результатом серед 12 складових ІГК є погіршення макроекономічної ситуації аж на 26 позицій порівняно із 2009 р. При цьому значний негативний внесок спричинило погіршення ситуації у сфері державних фінансів (дефіцит бюджету – 134 місце або погіршення на 66 позицій та державний борг – 52 місце або погіршення на 25 позицій) та рівень національних

заощаджень (96 місце або погіршення на 24 позиції). Традиційно низьку оцінку отримала ситуація з інфляцією в Україні (134 місце) [2, с. 335].

Подальше зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки носить загрозливий характер та вимагає покращення соціально-економічної ситуації, збільшення вартості людського капіталу. В іншому випадку зростання безробіття призведе до загострення гуманітарного розвитку, зростання бідності, невідповідності систем освіти та соціального захисту поточній ситуації. Отже, для виходу з кризи необхідно задіяти інструменти стабілізації фінансової системи, сприяння підвищенню споживчого попиту на основі зростання зайнятості та збільшення сукупного доходу, інвестицій в людський капітал. Людський капітал втілений в досягненнях науки, освіти, медицини, інформаційних технологій, знаннях, професійному досвіді, збільшує економічні ефекти за рахунок реалізації інформаційної та інтелектуальної складових, виступає складовою інноваційного та соціального розвитку держави, є передумовою формування інформаційної економіки та економіки знань. В сучасних умовах нерівності серед країн у забезпеченості природними та фінансовими ресурсами на перший план виходить глобалізація та інтеграція людського капіталу. О. А. Шевчук розуміє під глобалізацією людського капіталу його зростаючу роль в масштабах світового ринку, водночас інтеграція – це пристосування окремої країни до міжнародних стандартів розвитку людського капіталу [3], а показником, що відображає особливості його формування та розвитку вважається Індекс людського розвитку (ІЛР), який є узагальненим показником, що складається із трьох основних індексів, що відображають рівень розвитку людського потенціалу: рівень очікуваної тривалості життя при народженні, відображає стан здоров'я та умови проживання населення; рівень освіченості вимірюється за допомогою рівня освіченості дорослого населення і сукупної кількості учнів у системі початкової, середньої, професійної і вищої освіти; рівень життя, який визначається обсягом ВВП на душу населення, відображає рівень добробуту населення.

За даними звіту ООН з людського розвитку за 2010 р. "Справжнє багатство народів: шляхи до людського розвитку", у якому досліджуються досягнення у галузі охорони здоров'я, освіти та доходів починаючи з 1970 року, охоплюючи 135 країн, у яких існують порівняльні дані, що становить 95% населення світу та опубліковано новий рейтинг Індексу людського розвитку для 169-и країн [4]. Водночас звіт був доповнений трьома новими показниками, що не входили до визначення ІЛР раніше, які відображають нерівність розвитку як в середині країн так і між ними, нерівність прав та можливостей жінок і чоловіків, а також розповсюдженість крайньої багатовимірної бідності в країнах:

- ІЛР, скоригований на нерівність – розглядається через призму нерівності розвитку з урахуванням відмінностей у доходах, сфері охорони здоров'я та освіти;

- Індекс гендерної рівності – новий показник вимірювання гендерної нерівності, який бере до уваги рівень материнської смертності та присутність жінок у парламенті;

- Багатовимірний індекс бідності (БІБ) – багатовимірний показник бідності, який оцінює бідність, не лише з огляду на рівень прибутків, а й враховує численні фактори на рівні домашніх господарств – від основних життєвих стандартів до доступу до шкільної освіти, чистої води і медичної допомоги. Більше 1,7 млрд людей – третина населення у 104 країнах, для яких обрахований БІБ – живуть у багатовимірній бідності, це більше ніж 1,3 млрд, що живуть на менше ніж \$ 1,25 долар на день [5].

Рейтинг за ІЛК очолюють такі країни як Норвегія, Австралія, Нова Зеландія, Сполучені Штати Америки, Ірландія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Канада, Швеція та Німеччина (табл. 2).

Таблиця 2

Індекс розвитку людського потенціалу скоригований на нерівність 2010 р. [4, с. 152-155]

№ з/п	Країна за ІЛР	Значення ІЛР	Значення ІЛР скоригованого на нерівність	Скорегований індекс очікуваної тривалості життя	Індекс освіти скоригований на нерівність	Індекс доходу скоригований на нерівність
Країни з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу						
1.	Норвегія	0,938	0,876	0,927	0,919	0,788
2.	Австралія	0,937	0,864	0,934	0,982	0,702
4.	США	0,902	0,799	0,886	0,863	0,667
9.	Швеція	0,885	0,824	0,934	0,825	0,726
Країни з високим рівнем розвитку людського потенціалу						
44.	Литва	0,783	0,693	0,752	0,804	0,551
61.	Білорусь	0,732	0,664	0,716	0,683	0,599
69.	Україна	0,710	0,652	0,685	0,795	0,509
Країни з середнім розвитком людського потенціалу						
87.	Туркменістан	0,669	0,493	0,520	0,647	0,355
89.	Китай	0,663	0,511	0,714	0,453	0,412
92.	Таїланд	0,654	0,516	0,706	0,491	0,396
Країни з низьким рівнем розвитку людського потенціалу						
128.	Кенія	0,470	0,320	0,354	0,369	0,252
169.	Зімбабве	0,140	0,098	0,281	0,416	0,008

Для України ІЛР у 2010 році становив 0,71, що вказує на відношення до категорії високо розвинутих країн і 69 місце з 169 держав. Водночас, за період з 1990 до 2010 рр. очікувана тривалість життя при народженні в Україні зменшилася приблизно на 1 рік, середня тривалість навчання зросла більш ніж на 2 роки, очікувана тривалість навчання збільшилася більш ніж на 2 роки. ВНД на душу населення в Україні за цей період зменшився на 27 % [5].

Низька якість життя, соціального забезпечення, недостатнього фінансування системи освіти та охорони здоров'я призводить до депопуляції населення та значних втрат людського капіталу в результаті погіршення його якісних характеристик і зростання трудової еміграції. Як наслідок, відбувається знецінення людського потенціалу, неможливість його перетворення на капітал, скорочення продуктивності праці. Водночас значення ІЛР України за 2010 р. скоригованого на нерівність становить 0,652 або нижче на 8 % порівняно із звичайним ІЛР. У "сусідів" України за ІЛР, Казахстану та Російської Федерації, втрата через нерівність становить відповідно 14 і 12 % [5].

Відповідно до оцінки індексу гендерної нерівності (ІГН) в Україні жінки мають 8 % місць у парламенті, 92 % дорослих жінок мають середню або вищу освіту (порівняно з 96 % чоловіків). Частка участі жінок у ринку праці становить 62 %, тоді як аналогічний показник у чоловіків – 73 %. У результаті значення ІГН для України становить 0,463, що ставить її за даними за 2008 рік на 44 місце серед 138 країн. До гендерно-рівноправних країн належать Нідерланди з найкращим показником 0,174, Данія – 0,209, Швеція – 0,212, Швейцарія – 0,228 (звіт) [4, с. 156].

Багатовимірний індекс бідності (БІБ): в Україні від багатовимірних депривацій (неможливості реалізувати свої потреби через відсутність доступу до матеріальних благ) потерпає 2 % населення, а ще 1 % є вразливим до таких депривацій. Розмах (інтенсивність) депривації в Україні, що є середнім відсотком депривацій, яких зазнають люди у стані багатовимірної бідності, становить 36 відсотків. БІБ, що є часткою населення, котре є багатовимірно бідним, скоригований на інтенсивність депривацій, становить 0,008. "Сусіди" України за ІЛР, Казахстан і Російська Федерація, мають БІБ відповідно 0,002 і 0,005 [5].

Серед основних компонентів ІЛР найбільше Україна відстає за індексом рівня життя населення. Згідно із даними звіту ВНД на душу населення за паритетом купівельної спроможності становив 6535 дол. США або майже в 9 разів менше, ніж у Норвегії 58810 дол. США, 6 разів менше, ніж Австралії – 38692 дол. США і в 2,7 рази менше, ніж у Польщі – 17803 дол. США [4, с. 143]. Про низький рівень життя також свідчать показники багатовимірного індексу бідності та показники сприйняття індивідуального добробуту (табл. 3).

Таблиця 3

Показники багатовимірного індексу бідності та показники сприйняття індивідуального добробуту [4, с. 161, с. 176]

Показники БІБ 2000-2008 рр.						
Рейтинг країн за ІЛР	БІБ (%)	Населення в зоні ризику багатовимірної бідності (%)	Населення як мінімум з одним видом гострої депривації			Національний рівень бідності
			освіта (%)	здоров'я (%)	рівень життя (%)	
36. Угорщина	0,003	3,8	0,1	4,5	0,0	-
48. Латвія	0,001	1,3	0,1	1,6	1,1	5,9
69. Україна	0,008	1,2	6,2	2,1	0,2	19,5
Показники сприйняття індивідуального добробуту 2006-2009 рр.						
Рейтинг країн за ІЛР	Загальна задоволеність життям, всього (0 – найнезадоволеніші, 10 – найзадоволеніші)	Задоволеність розмірами власного добробуту				
		Робота (% задоволених працюючих респондентів)	Власне здоров'я (% загальної кількості задоволених респондентів)	Рівень життя (% загальної кількості задоволених респондентів)		
2. Австралія	7,9	91	82	85		
18. Бельгія	7,3	89	88	84		
36. Угорщина	5,7	83	69	43		
48. Латвія	5,4	79	63	33		
69. Україна	5,3	71	55	23		

За показниками БІБ можемо зробити висновок, що найбільший відсоток населення страждає від неможливості отримати освіту – 6,2 % та необхідного рівня медичного обслуговування – 2,1 %. За даними Звіту показник національного рівня бідності складає 19,5 %, це майже кожен п'ятий українець. Такий стан

справ вказує на неможливість здійснення інвестицій в людський потенціал у результаті задоволення поточних матеріальних потреб, що у майбутньому може призвести до великої кількості неконкурентоспроможних, низькоякісних людських ресурсів на ринку праці і вимагатиме значних матеріальних засобів суб'єктів господарювання і держави на покращення ситуації. Про низький рівень життя та соціального забезпечення свідчать показники сприяння індивідуального добробуту, відповідно до яких лише половина респондентів задоволена власним життям, найменша кількість задоволених респондентів за показником рівня життя, а найбільша – роботою.

До негативних аспектів розвитку людського потенціалу в Україні відноситься низький рівень можливості прожити довге і здорове життя, за даними Звіту, середня тривалість життя в Україні знизилася з 71 року у 1970 р. до 69 у 2010; у сусідній Російській Федерації – з 69 років до 67; у Білорусі – з 71 року до 70. Така ситуація пов'язана із низьким рівнем фінансування, як свідчать статистичні дані Звіту, витрати на охорону здоров'я на душу населення за паритетом купівельної спроможності становили в Україні 475 дол. США, в той час як в Норвегії 4763, Росії – 797, Польщі – 1035, Чехії 1626 тощо [4, с. 197-198].

Найкращі позиції в структурі ІЛР займає індекс освіченості населення, зокрема рівень грамотності дорослого населення становить 99,7 %, водночас позитивне значення для формування конкурентоспроможного людського потенціалу має високий коефіцієнт охоплення вищою освітою населення старшого шкільного віку – 79,4 % [4, с. 193]. На жаль, високий рівень освіченості населення не може забезпечити належну реалізацію людського капіталу на ринку праці, підвищення продуктивності та прибутковості у зв'язку зі структурними змінами в економіці, спровокованими світовою фінансовою кризою. Як наслідок, спостерігаємо високий рівень безробіття 14,6 % серед носіїв людського капіталу з середньою чи вищою освітою [4, с. 189].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. З проведеного дослідження міжнародних рейтингів можна зробити висновок, що створенню та нагромадженню людського капіталу в сучасних умовах заважає високий рівень бідності, неможливість отримати доступний і якісний рівень освіти та медичного обслуговування, неконкурентна заробітна плата, низький рівень розвитку соціальної інфраструктури та системи зайнятості. Для покращення конкурентоспроможності через людський капітал необхідно:

- створити належні умови збереження та розвитку потенціалу здоров'я та освіти;
- поступово підвищувати рівень фінансування людського капіталу до рівня групи країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу;
- стимулювати створення робочих місць на основі інтелектуалізації через запровадження системи навчання протягом всього життя;
- підвищувати рівень доходів населення з метою збільшення індивідуальних інвестицій в людський капітал.

Збільшення інвестицій в галузі продукування людського капіталу сприятиме економічному зростанню, підвищенню продуктивності, переходу до інноваційно-технологічного розвитку, подоланню бідності. Саме ці заходи сприятимуть виходу економіки з кризи та подоланню її наслідків.

Розробки напрямів підвищення конкурентоспроможності людського капіталу на основі стабілізації фінансово-економічної ситуації, зростання сукупних доходів та обсягів інвестицій в людський капітал є актуальними темами подальших досліджень.

Література

1. Звіт про конкурентоспроможність України 2010. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. – Фонд «Ефективне Управління» у співробітництві зі Всесвітнім економічним форумом, 2010. – 162 с.
2. The Global Competitiveness Report 2010–2011 : [звіт / за ред. К. Шваба (Klaus Schwab)]. – World Economic Forum within the framework of the Centre for Global Competitiveness and Performance 2010. – 516 с.
3. Шевчук О.А. Людський капітал в умовах глобалізації / О. А. Шевчук // Ринок праці та зайнятість населення. – 2009. – № 4. – С. 37– 40.
4. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека. – Опубликовано для Программы развития Организации Объединенных Наций (ПРООН). – Изд-во «Весь Мир», 2010. – 244 с.
5. Звіт з людського розвитку 2010 року: за індексом людського розвитку Україна займає 69-ту позицію з 169 країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1243> (дата звернення 10.05.2011)

Надійшла 10.08.2011